సంధ్యారాధన

అందానికి రూపాన్నిచ్చిన అదే మొహం; చూపుల్లో చిలిపితనం చిందించే అవే కళ్ళు; మనుషుల్ని మనసుల్లో మొగ్గలు వేయించే అదే మధుర మందహాసం. తెల్లని సాదా చీరె, తెల్లని రవిక, మెళ్ళో ఒంటిపేట గొలుసు, కుడిచేతికి రెండు బంగారు గాజులు, ఎడమ చేతికి రిష్టువాచీ, వొదులుగా భుజంమీదనుంచి ముందుకి వేళ్ళాడే వాలుజడ; అదే నిరాడంబర వేషం. ఐదు సంవత్సరాల క్రితం ఎలా వుందో సంధ్య ఇప్పుడూ అలాగే వుంది ఎటొచ్చీ కొంచెం వొళ్ళొచ్చిందేమో. శరీరము వొంపులుతీరి మరింత అందంగా కనబడింది. సాయంత్రం ప్రశాంతంగా పూల తోటలో మామిడి చెట్టుకింద పూలకుండీలమధ్య వేసిన ఫేము కుర్చీలో కూర్చుని ఏకాగ్రతతో రాసుకుంటూంటే నేను గేటుతీసిన చప్పుడుకూడా విని వుండదు. నేను అడుగుల్లో అడుగు లేసుకుంటూ పిల్లిలాగ దగ్గర కొచ్చేక - నన్ను చూసి క్షణం నిర్ఘాంతపోయి, తేరుకున్నాక ఆనందపరవశంలో కుర్చీలోంచి లేచి, చేతిలోవున్న కలం, పుస్తకం టీపాయ్‌మీద పడేసి ''రా....రా....ఎన్నాళ్ళ కెన్నాళ్ళకి!'' అంటూ కుర్చీలో కూలేసి, ఎదురుగా వున్న కుర్చీలో కూర్చుని, ''కలకత్తానుంచి ఎప్పుడొచ్చేవు? ఒక్కడివే వొచ్చేవా, మీ యావిణ్ణీ పిల్లల్నీకూడా తీసుకొచ్చావా?'' అంటూ కుశల ప్రశ్నలు ప్రారంభించింది.

సంధ్య ప్రవర్తనలోకూడా ఏమీ మార్పులేదు. ఇంత ఆప్యాయంగా పలకరించి మాట్లాడుతుందనుకోలేదు. ఐదేళ్ళ క్రితం నేను కలకత్తాకి వెళ్ళిపోయే ముందరయినా సంధ్యను కలుసుకోలేదు. తరువాత ఉత్తరమైనా రాయలేదు.

''మా ఆవిణ్ణి పుట్టింట్లో దిగపెట్టి వొచ్చేను. రెండ్రోజులుండి మిత్రులందర్నీ సందర్శిద్దామని ఇక్కడ దిగేను'' అన్నాను, వీలయినంత సహజత్వాన్ని ఎరువు తెచ్చుకున్న గొంతుతో.

''వచ్చినవాడివి మీ ఆవిణ్ణీ పిల్లల్నీ కూడా తీసుకు రాలేకపోయావా? బోలెడు ఆస్తితో వొచ్చిన పిల్లని పెళ్ళాడేవు! ఆవిణ్ణికూడా చూసి ఆనందిద్దుము''

అన్నది నవ్వుతూ. ఆ మాటల్లోవున్న ఎత్తిపొడుపు నా మనస్సుకి నాటాలని లాగుంది- ప్రతి మాటా నొక్కి-నొక్కి మరీ అంది. ఇలా మాట్లాడ్డం సంధ్యకి కొత్త కాదు. చదువుకునేరోజుల్లోనూ ఇదే వరస! మొదట్నుంచీ ఖచ్చితమైన అభిప్రాయా లతో, నిర్మొహమాటంగా కుండ బ్రద్దలుకొట్టినట్టు మాట్లాడటం అలవాటు.

''మా ఆవిడ చదువుకోలేదూ, అందంగా వుండదూ అనేగా ఆక్షేపిస్తు న్నావు? అందుకే తీసుకురాలేదు ''

''అలాంటి స్త్రీని, అందులోనూ స్నేహితుడి భార్యని ఆక్షేపించేటంత అనాగరికురాలని కాను. పైగా, సిగ్గు లేకుండా అందుకే తీసుకురాలేదంటున్నావు. మీ యావిణ్ణి తీసుకొచ్చి మా అందరికీ పరిచయం చెయ్యడం నీకు న్యూనతగా వుందన్న మాట? ఏడిసినట్టుంది నీ సంస్కారం!''

''మొదలెట్టేవు దండకం!'' అన్నాను నిస్సహాయంగా.

"''నాకు శారద వుత్తరం రాసింది. నీకు రెండు మూడుసార్లు కనబడి, ఓసారి వాళ్ళాయన్ని కూడా పరిచయం చేసి, మీ ఆవిణ్ణి తీసుకుని వాళ్ళింటికి రమ్మని పిలిచిందటగా! నువ్వు వెళ్ళలేదు.; వాళ్ళని మీ యింటికి రమ్మనలేదు. అవునా?''

''డామిట్! నువ్వు కోడిగుడ్డుకు వెంట్రుకలు పీకుతున్నావు! ఎప్పటి కప్పుడు వెడదామనుకుందూనే అశ్రద్ధచేస్తూ వొచ్చాం. శారదింత రాద్ధాంతం చేస్తుందనుకోలేదు.''

''నువ్వు అసమర్థుడివే అనుకున్నాను— అబద్ధాలు కూడా నేర్చుకున్నా వన్నమాట!"

''పొరపాటు. తప్పు ఒప్పుకున్నా" అన్నాను, ఇంక వాదించి లాభంలేదని.

''స్వతంత్రంగా నీ కాళ్ళమీద నువ్వు నిలబడి చదువులో పైకొచ్చే యోగ్యతలేక మీ ఆవిడ డబ్బుతో చదువుకుని ఇంతవాడి వయ్యేవు. దీనికి నీకు చిన్నతనంలేదు! నీ పాలిట దేవతాలాంటి భార్యని నిర్లక్ష్యం చెయ్యటం అమానుష మన్న జ్ఞానం కూడా లేదు. దీనికి నీకు చిన్నతనం లేదు. ఆవిణ్ణి నీ భార్యగా పరిచయం చెయ్యడం నీకు చిన్నతనం! అవునా?''

నేను వెంటనే సమాధానం చెప్పకపోయేప్పటికి, ''గుడ్! ఆత్మ పరిశీలన చేసుకుంటున్నా వన్నమాట! కంటిన్యూ. నేను లోపలికి వెళ్ళి లైంజ్యూస్ తెచ్చే

వ్పటికి పశ్చాత్తాపంతో లెంపలేసుకోవాలి'' అంటూ పూలమొక్కల మధ్యనుంచి యింట్లో కెళ్ళింది.

మేము చదువుకొనే రోజుల్లో, కాలేజీలో సంధ్యని ఆరాధించని విద్యార్థి లరుదు. ఎంచేతంటే, అందంతో బాటు తెలివైనదీ, చురుకైనదీ, మాటకారీ పైగా రచయిత్రి. అప్పటికే ఆమె కథల్ని పేరుపడ్డ రచయితలు సయితం మెచ్చుకొనే వారు. ఆనర్స్ కోర్సులో నేనూ, గిరీ సంధ్యకి ప్రాణస్నేహితుల్లో జమ. గిరి అగర్భ శ్రీమంతుడు. చాలా సరదా అయినవాడు. మంచి స్పోర్ట్స్‌మాన్. ఆ రోజుల్లో కారున్న విద్యార్థి వాడొక్కడే. మేమిద్దరం ఎంత ప్రాణస్నేహితుల మైనా గిరంటే అసూయ అజ్ఞాతంగా నా హృదయంలో దాక్కుంది. దానికి కారణం సంధ్య వాడితోకూడా అంత సన్నిహితంగా వుండటమే. అసలు సంధ్య అందరితోనూ కలవిడిగా వుండేది. అయినప్పటికీ ఎవరికీ ఆమెతో అతిస్వాతంత్ర్యం తీసుకోడానికిగాని, వెకిలిగా ప్రవర్తించడానికిగాని అవకాశం యిచ్చేదికాదు ...ఆ విధంగా అందరికీ అంత దగ్గరగా వుంటూ అతి నేర్పుగా ఎవరికీ అందని ప్రత్యేక స్థానాన్ని ఆక్రమించేది.

ఆనర్స్ ఫైనలియర్‌లో ఏవో చెప్పుడు మాటలు విని, నాకూ సంధ్యకీ మధ్య ఏవో ప్రేమకలాపాలున్నాయనుకొని మా మేనమామ పరిగెత్తుకొచ్చి, పెళ్ళి సంగతి తేల్చమన్నాడు. చిన్నప్పట్నుంచీ మా మేనమామ పోషణలోనూ, చెప్పుచేతల్లోనూ పెరిగాను. మా మేనమామకి ఒక్క కూతురు తప్ప సంతానం లేదు. ఆ కూతుర్ని నాకిచ్చి పెళ్ళిచేద్దామని ఆయన సంకల్పం. నేను కూడా మరోలా ఆలోచించలేదు. కేవలం అది నా ధర్మంగా పాటించాను. అయితే, ఆ రోజు ఆయన ఆవేశంలో "మేనల్లుడన్న అభిమానంతో చదువు చెప్పించి, పిల్లని చ్చి పెళ్ళిచేసి, యీ ఆస్తంతా కట్టబెట్టి, ప్రయోజకుణ్ణి చేద్దామనుకుంటే, నువ్వింత ద్రోహం తలబెడతా వనుకోలేదు. ఇప్పుడైనా మించిపోయింది లేదు. నీకిష్టం లేకపోతే వెంటనే చెప్పేసి నీ దారి నువ్వు చూసుకో. నీపాటి మొగుడు దానికి దొరక్కపోడు'' అని నిలదీసి అడిగేటప్పటికి, మొట్టమొదటిసారిగా నా స్వతంత్రం గురించి ఆలోచించాను. మా మేనమామ కూతుర్లో భార్యగా కోరుకోవ డానికి తగ్గ ఆకర్షణలేమీ లేవు. ఆమెను మనసారా అర్ధాంగిగా స్వీకరించడానికి నా మనస్సు కూడా సుముఖంగా కనపడలేదు. అంత్య నిష్ఠూరంకంటె ఆది నిష్ఠూ రమే మంచిది కనక ఏమైనా ఆ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోవాలన్న

ఉద్దేశ్యముతో "రెండు రోజులు వ్యవధిస్తే ఆలోచించి చెబుతాను'' అన్నాను. దాంతో మా మేనమామ మండిపడి వెళ్ళిపోయాడు.

ముందు గిరిదగ్గర కెళ్ళేను. "నీ చదువుకు కావలిస్తే నేను డబ్బిస్తాను. అలాంటి యిష్టంలేని పెళ్ళికి వొప్పుకోవద్దు" అని సలహా ఇచ్చాడు. తర్వాత సంధ్యదగ్గర కెళ్ళి జరిగిందంతా చెప్పాను. "నీ మేనమామ దయానురాగాలమీద పెరిగి పెద్దవాడి వయ్యావు. నీకు నీతినియమాలమీద నమ్మకం, దైవభీతివుంటే ఆ అమ్మాయినే పెళ్ళాడు. ఆ అమ్మాయిని ప్రేమించి సుఖపెట్టడం మనిషిగా నీ కనీసధర్మం," అంది. ఆ సలహాలో కనీసం సానుభూతి కూడా కనబడలేదు. అంతవరకూ ఎన్నోసార్లు సంధ్య నా మీద చూపెట్టే ప్రత్యేక అభిమానంతో నన్ను ప్రేమిస్తోందేమోనన్న భ్రమ కలిగేది. అలాటి అవకాశానికి అదృష్టానికి నోచుకోలేదని తెలుసుండి కూడా అలాంటి అర్హత నాకుందనే గర్వంతో సంతృప్తిపడేవాణ్ణి. ఈ దెబ్బతో కృంగిపోయాను.

ఆ రోజు మొదలు సంధ్యపట్ల మొహం తప్పించుకు తిరిగేవాణ్ణి. సంధ్య కూడా ముభావంగా, జాలిగా నన్ను పలకరించేది. గిరికూడా మళ్ళీ నా పెళ్ళి ప్రసంగం ఎత్తలేదు. తర్వాత వాళ్ళిద్దరి మధ్యా యీ ప్రసంగం వచ్చిందో లేదో తెలియదు. నెలవుల్లో ఎలాంటి అట్టహాసం లేకుండా నేను మా మేనమామ కూతుర్ని పెళ్ళాడేను. పెళ్ళాడినతర్వాతే చాలామంది మిత్రులికి తెలియబర్చేను. తరువాత నా పట్టుదల మీదే మా దంపతులం కలకత్తా వెళ్ళేం. ఓ వ్యాపారస్థుడికి భాగస్వామిగా స్థిరపడ్డాను. అదృష్టం బాగుంది. వ్యాపారం అభివృద్ధయింది.

సంధ్య ట్రేలో రెండు గ్లాసులతో లైంజ్యూస్, ఒక ప్లేట్లో సాల్టెడ్ బనానా చిప్స్ తీసుకొచ్చి టీపాయ్‌మీద పెట్టింది. "మరి లెంప లేసుకున్నట్టేనా?" అంది, మళ్ళీ రంగంలోకి దిగుతూ.

"ఈ విషయానికి యింతటితో మంగళంపాడతానంటే లెంపలేసుకుంటా," నన్నాను లైంజ్యూస్ గ్లాస్ అందుకుంటూ.

"అబ్రహాం లింకన్, మహాత్మాగాంధీల్లాంటి వాళ్ళను మరిచిపోతుందీ లోకం. నువ్వో ప్రముఖుడవనీ, నిన్ను గురించీ, నీ పెళ్ళాం అందచందాలూ, చదువు సంధ్యలూ గురించీ ఈ లోకం పట్టించుకుంటుందనీ నీ భ్రమ - అసలు మొదట్నుంచీ ఈ అహంభావం నీకున్న రెండు దుర్గుణాల్లోనూ ఒకటి."

"ఓహో! మరి రెండో దుర్గుణం ఏమిటి?"

"చెప్పమన్నావా?"

"ఇప్పు డివన్నీ చెప్పమంటేనే చెబుతున్నావా?"

"అసూయ!"

"అసూయా?"

"గిరంటే అసూయ పడేవాడివి - అవునా, కాదా?"

"ఓ! గాడ్! గిరి దగ్గర కూడా యిలాగే అన్నావా?"

"లేదులే. గిరి నీ అంత తెలివైనవాడు కాదు. నీకున్నంత స్వార్థం లేదు."

"పోనీలే, నీ దృష్టిలో మానవుల్లో మంచివాళ్ళు కూడా వున్నారు."

"నాన్‌సెన్స్! మనుషుల మంచితనంలో నా కెప్పుడూ నమ్మకముంది. నీ లోపాలు నా కంటగట్టకు. ఉండు, నీకు బుద్ధొచ్చి మీ ఆవిణ్ణి సహధర్మచారిణిగా గౌరవించేటట్టు మీ యిద్దరి పేర్లూ పెట్టి, ఓ నవల రాసిపడేస్తాను."

"నీకు పుణ్యం వుంటుంది. అంత పని చెయ్యకు. అందులోనూ నీ రచన లంటే మా ఆవిడకి వేదంతో సమానం. నువ్వు రాసిన పుస్తకాలన్నీ నిన్నడిగి తెస్తానని మాటిచ్చేను."

"పోనీలే, మీ ఆవిడికేనా ఆ మాత్రం సంస్కారం వుంది. కలకత్తా తిరిగి వెళ్ళబోయేప్పుడు యిక్కడికి మీ ఆవిణ్ణి తీసుకురా."

"చచ్చినట్టు!"

"రైట్! అలా దారికిరా. నీకు బుద్ధి చెప్పాలని యిలాంటి అవకాశం కోసం ఐదేళ్ళబట్టీ ఎదురుచూస్తున్నా. ఈ పత్రికలు తిరగేస్తూ కూర్చో. యిప్పుడే వస్తా," అంటూ సమాధానమైనా చెప్పకుండా లేచి యింట్లో కెళ్ళింది.

ఇంట్లో కెళ్ళి స్విచ్ వేసినట్టుంది, మామిడి చెట్టుకు కృత్రిమమైన ఆకులూ, లతలతో తోరణంగా వేళ్ళాడుతూ అందంగా అమర్చబడిన లైటు వెలిగింది. అసలిందాకట్నుంచీ అక్కడ లైటున్నట్టే గమనించలేదు. టీపాయ్‌మీద పత్రికలు తిరిగేస్తుంటే, అప్రయత్నంగా నా దృష్టి సంధ్య రాస్తూ, రాస్తూవున్న కాగితాల కట్టమీద పడింది. తీశాను. నవలను కుంటాను. 'స్వాతివాన' అని దానికి నామ కరణం చేసింది. నూరు పేజీలు పైగా రాసింది. ఇంకా ఎన్ని పేజీలు రాయాలో

తెలీదు. మొదట్నుంచీ నాకు తెలుగు పుస్తకాలంటే అభిలాష తక్కువ. మరీ వ్యాపారంలో దిగేక వార్తాపత్రిక చదవడమంటేనే బద్ధకం. ఆఖరి రెండు పేజీలు చదివాను. అందులో ఇలా వుంది:

"సరూ! నీకేమైనా మతిపోయిందా? ఇన్నాళ్ళుగా మనందరికీ ఆప్త మిత్రుడూ, చదువూ, సంస్కారం, సిరిసంపదలూ, రూపం, గుణం అన్నీ వున్నవాడు - అలాంటి మధు తనంతట తనే వచ్చి పెళ్ళి మాటెత్తితే, ఇష్టలేదని చెప్పి అవమానించి పొమ్మంటావా?''

"క్షమించన్నయ్యా! ఈ పెళ్ళివల్ల ఇద్దరం సుఖపడకుండా పోతామని నచ్చచెప్పేను కాని అవమానించి పొమ్మనలేదు. జన్మ జన్మలకి మధులాంటి స్నేహితుడు మనకి దొరకడు. అతనికి మనమీదుండే అభిమానం తెలియందేమీ కాదు. మేం పెళ్ళి చేసుకోనంత మాత్రాన విరోధులమైపోము."

"ఇన్నాళ్ళూ ఇంత చనువుగా, స్వేచ్ఛగా అతనితో సంచరిస్తూవుంటే...."

"మేం పెళ్ళి చేసుకుంటాం అనుకున్నావు నే ననుకోలేదు. స్నేహానికి ప్రతిఫలం పెళ్ళయితే, నేను చాలామంది స్నేహితులతో యిలాగే సన్నిహితంగా కలిసి మెలిసి తిరిగాను...."

"అతన్ని పెళ్ళాడటానికి ఏమిటి నీ అభ్యంతరం?"

"విభిన్న జీవిత దృక్పథాలు."

"సరూ! నాక్కాస్త అర్థమయే భాషలో చెబుతావా?"

"మధు జీవితం ఆనంద వినోదాలతో ఉద్రిక్తమైన జలపాతం. వ్యాపార వ్యవహారాలూ, విదేశ పర్యటనలూ, విందులూ, వింతవింత విలాసాలూ, వ్యామోహాలూ - వీటిలో విసుగూ, విరామం, విశ్రాంతి కరువైన వాతావరణంలో బ్రతకడానికి పరుగెడుతూ, పాలు తాగే నేర్పు కావాలి. నాచేతకాదు. అతని జీవిత మహాప్రవాహ వేగానికి తట్టుకోలేను. నిత్యనూతన పర్వదినంగా తను సుఖపడుతూ, అతన్ని సుఖపెట్టగల జీవితభాగస్వామికి కావల్సిన ఆశయాలూ అభిరుచులూ వేరు."

''ఏమిటమ్మా యీ ధోరణి! తెలివైనదానివి; రచయిత్రివి. నీ సాహిత్య సేవకి కావల్సిన కథావస్తువులు కనిపించే విదేశ యాత్రలూ, వింతవింత అను

అనుభవాలూ, రకరకాల మనుషులతో పరిచయాలూ - వీటన్నిటినీ కాలదన్నే దురదృష్టవంతురాల ననుకోలేదు''

''స్వానుభావాలద్వారా సాహిత్యకృషి చెయ్యాలంటే ఒక జీవితం చాలదు. మనస్సును ఆశ్రయిస్తే లభించని భావాలు ప్రపంచమంతా ప్రదక్షిణం చేసినా లభించవు. ఇంద్రియాలు శరీరంతో సహకరించినట్టుగా మనస్సుతో సహకరించవు. మేధస్సును మేల్కొల్పగలిగింది దీక్ష; కళ్ళూ ముక్కూ నోరూ కాదు.''

''మధుని పెళ్ళాడటాని కిష్టపడని స్త్రీలుకూడా లోకంలో వుంటారని నా కివ్వాళే తెలిసింది!''

''సహజంగా స్త్రీది మాతృహృదయం. ప్రేమ, పరిచర్య, సేవ, సహనం, త్యాగం స్త్రీకి స్వభావసిద్ధంగా వచ్చిన లక్షణాలు. వీటితో తను ఆరాధించగల పురుషుణ్ణే భర్తగా కోరుకుంటుంది. సుఖదుఃఖాలు పంచుకోవడానికీ, సాను భూతికీ తనమీదే భర్త ఆధారపడాలనుకుంటుంది స్త్రీ. ఈ అవసరాలు లేకుండా విలాసానికే భార్య కావాలనుకున్న మనస్తత్వం గల పురుషుణ్ణి పెళ్ళాడ్డానికి సిద్ధ పడే స్త్రీ చాలా సాహసవంతురాలయివుండాలి. దానికి కావల్సిన సంస్కారం వేరు.''

''సరే, సరూ. నీక్కావలసింది నువ్వు తెల్సుకుంటే చాలు?''

''నా కిష్టమైంది చేతులారా విడిచిపెట్టుకునేటంత అవివేకురాల్నంటావా! నా నిర్ణయంలో స్వార్థం వుందిగాని త్యాగంలేదు. మధుకోసం నా జీవిత పరమా వధిని త్యాగం చెయ్యలేని స్వార్థపరురాల్ని.''

''పోనీ సరూ, నీ కెలాంటి భర్త కావాలో నిర్ణయించుకున్నావా?''

''నా వ్యక్తిత్వాన్ని గుర్తించి,నా అభిరుచుల్ని గౌరవించగల విద్యావంతుడు కావాలి. అప్పుడే మా జీవితానికి సుఖం, శాంతి, సంతృప్తి లభిస్తాయి.''

ఇది చదువుతుంటే సరూ, మధుపాత్రలలో సంధ్యా, గిరి ప్రతిబింబాలు కనబడ్డాయి. ఆ కాగితాలకట్ట అక్కడ పడేసి గతాన్ని నెమరువేయడం మొద లెట్టేను.

నేను కలకత్తా వెళ్ళిపోయేముందు గిరి తండ్రి పోయేడు. ఏకైకపుత్రు డవడం మూలాన్ని గిరిమీద పడింది వ్యాపార బాధ్యతంతా. తండ్రి అడుగు జాడల్లో నడుస్తూ వ్యాపారంలో చాకచక్యం, పేరు ప్రతిష్ఠలూ సంపాదించేడు.

ఇంటర్మీడియట్‌లో సాధన కూడా మా క్లాస్‌మేటే. సంధ్యలాగే మాతో సరదాగా వుండేది. ఆమె ఒక ఐ. సి. యస్. ఆఫీసరు కూతురు. చాలా చలాకీ అయినది. అయితే సంధ్యకీ, సాధనకీ తేడా యేమిటంటే- సంధ్య స్వభావంలోనూ, వేష భాషల్లోనూ నిరాడంబరత్వం కనబడేది. సాధన రోజుకో రకమైన దుస్తులు వేసేది. అందుకే 'ఫేషన్ పెరేడ్' అని విద్యార్థులు పేరెట్టారు. మే మెవళ్ళమైనా మొహమ్మీద ఆ పేరెట్టి పిలిస్తే చిరుకోపం నటించినా, లోలోపల గర్వపడు తున్నట్టు మొహమే చెప్పేది.

సంధ్యకి సంభాషణలో సహజమైన చాతుర్యము ఉండేది. సంధ్యని అను కరించడంలో సాధన మాటలు మొరటుగా వుండేవి.

ఆ రోజుల్లో మేమందరం క్లాసుల్లో లెక్చరర్లని నిర్దాక్షిణ్యంగా అల్లరి పెట్టే వాళ్ళం. ఈ విషయంలో మాతో సహకరించే ఆడపిల్లలకి లీడర్ సాధన. ఎకన మిక్స్ లెక్చరర్‌ని బుద్ధుడు మాస్టారనేవాళ్ళం. ఆయన వయస్సు పాతికలోపు. క్లాసంతా గొల్లుమని గోలచేస్తున్నా చిరునవ్వుతో ఆయనపాఠం ఆయన చెప్పుకు పోయేవాడు. కొందరు మరీ బుద్ధిమంతులయిన కుర్రాళ్ళు 'ఈయన కుర్రాళ్ళని అదుపులో పెట్టలేకపోతున్నాడనీ, పాఠం వినపడ్డం లేదనీ' ప్రిన్సిపాల్‌తో రిపోర్టు చేశారుట. ఆయన్ని పిలిచి ప్రిన్సిపాల్ చీవాట్లు పెట్టాడుట ఓసారి మాలో కొందర్ని ఇంటికి పిల్చి, అల్లరి మానెయ్యకపోతే ప్రిన్సిపాల్ ఉద్యోగం పీకేస్తా డనీ, తను బీదవాడవనీ, అవీ యివీ చెప్పి వలవల యేడ్చాడు. మర్నాడు మేమందరం సమావేశమై అల్లరి మానెయ్యాలని తీర్మానం చేసుకున్నాం. సాధన కూడా ఆ సమావేశంలో ఉపన్యాస మిచ్చింది. నిజానికి మాలో ఓ మానసిక విప్లవం తీసుగొచ్చిందా సంఘటన. దాంతర్వాత విద్యార్థుల అల్లరి చాలావరకు తగ్గిపోయింది.

ఇంటర్ పరీక్ష లయిపోయిన తర్వాత మేము ఆనర్స్‌లో చేరాం. సాధన తండ్రితో ఢిల్లీ వెళ్ళిపోయి అక్కడ బియ్యేపాసయి, తర్వాత తండ్రి విదేశ రాయ బార వర్గంలో నియోగితుడవగా, అమెరికాలో రెండేళ్ళుండి తిరిగి వచ్చింది. ఆ తర్వాత ఆయన ఉద్యోగానికి రాజీనామా యిచ్చి, ఓ అమెరికన్ కంపెనీ సహాయ సహకారాలతో ఈ వూర్లో ప్లాస్టిక్ సామానుల పరిశ్రమ స్థాపించేడు. అందులో గిరి కూడా భాగస్వామి అవడంవల్ల సాధనతో పూర్వపరిచయం ప్రణయంగానూ, తదుపరి పరిణయంగానూ పరిణమించి రెండేళ్ళు దాటింది.

కాని, సాధన తిరిగి రాకపోతే గిరి తప్పకుండా సంధ్యను పెళ్ళాడే వాడేమో. సంధ్య రాసినకథలో సరూ మధుని పెళ్ళాడ్డానికి నిరాకరించడంలో ఉద్దేశం తనని గిరి పెళ్ళాడకపోవడం తనకే మంచిదైనట్లు అభూతకల్పన చెయ్యడ మనుకున్నాను. ఏమైనా చేదు ద్రాక్షపళ్ళ కథ మరోసారి జ్ఞాపక మొచ్చింది.

టైమ్ చూస్తే ఏడయింది. ఏడింటికల్లా క్లబ్బుకి డిన్నర్‌కి రమ్మని గిరి, సాధనా పిలిచేరు. తప్పకుండా వస్తానన్నాను. లేచి నెమ్మదిగా అడుగులేసు కుంటూ ఇంట్లోకెళ్ళేను. నేను రావడం గమనించి సంధ్య వంటా వడ్డనా గురించి పనిమనిషికి ఏవేవో పురమాయించి, నన్ను కలుసుకుని ఇల్లంతా చూపెట్టింది. ఇంట్లో వున్న వస్తుసామగ్రి చాలా సాధారణమైనవైనా గృహనిర్వహణలోనూ, అలంకరణ పద్ధతిలోనూ ఏదో ప్రత్యేక తుండటంవల్ల ఇల్లెంతో అందంగా కనబ డింది. మెట్లు దిగి మామిడిచెట్టువైపుకు వస్తూండగా——

"మేష్టారిప్పుడే వస్తానని ఫోను చేశారు. నువ్వొచ్చేవని చెప్పాను. గిరి, సాధన క్లబ్‌లో వున్నారు. డిన్నర్‌కి నువ్వక్కడికి రావడంలేదనీ, యిక్కడే మాతో భోంచేస్తున్నావనీ ఫోను చేశాను. వాళ్ళనిగూడా రమ్మన్నాను. వీలుపడ దన్నారు'' అని సంధ్య అనగానే కిక్కురుమనకుండా కుర్చీలో కూలబడ్డాను. శీతాకాలమేమో చలిచలిగా వుంది. క్లబ్‌కి వెళ్ళి స్నేహితుల్తో బాతాఖానీ కొడుతూ కాస్త వేడిపుట్టడానికి డ్రింక్స్ తీసుకుందామనుకున్నాను. కాని, యింక సంధ్య ఆతిథ్యాన్నించి తప్పించుకోవడం నా తరంకాదు.

కూర్చున్న తర్వాత మా కోటి విద్యార్థుల్ని గురించీ, స్నేహితుల్ని గురించీ పేరు పేరునా వాళ్ళెక్కడున్నదీ, ఏం చేస్తున్నదీ, ఎలా వున్నదీ, వాళ్ళ పెళ్ళిళ్ళ గురించీ ఎన్నో వివరాలతో సంధ్య చెబుతూంటే నా చెవులు నేను నమ్మ లేక పోయాను. వాళ్ళ మంచిచెడ్డల్ని గురించీ, కష్టసుఖాలను గురించీ కుతూహలంతో అన్ని వివరాలనూ సేకరించి, ఏదో తన్మయత్వంలో సంధ్య చెప్పడం చూస్తుంటే- నా స్వార్థం, సంకుచితత్వం గ్రహించి నేనే సిగ్గు పడ్డాను. ఎనిమిది దాటింది. గేటు తీసుకుని బుద్ధుడు మేష్టారొచ్చారు. మేము లేచి నిలబడ్డాం. నన్ను చూచి అక్కణ్ణుంచే పలకరిస్తూ దగ్గిరకొచ్చి కరస్పర్శవేసి, అప్యాయంగా కౌగలించుకొని కుర్చీలో కూర్చోబెట్టారు. మేష్టారు కేసి ఒకసారి పరీక్షగా చూశాను. అయనలో కలిగిన మార్పుకు చకితుణ్ణయ్యాను.

ఆయన యిదివరకటి పిరికి మాష్టారు కాదు. ఆయనలో ఏదో ఒక ఠీవి, హుందా తనం, చిరునవ్వులో ఒక బలవత్తరమైన ఆకర్షణా కనబడ్డాయి. ఒక్కక్షణం పిరికి విద్యార్థిలాగా మాట్లాడలేక కుర్చీలో కూర్చుని ఆయనకేసి వింతగా చూశాను.

మేష్టారు ఏదో సన్మానసభకు వెళ్ళారుట. ఫుల్ సూట్‌లో వున్నారు. ''ఇంత చలిగాల్లో స్వెట్టరయినా వేసుకోకుండా కూర్చున్నావు. ఇంద, ఈ కోటు వేసుకో'' అంటూ ఆప్యాయంగా మేష్టారు తన కోటు సంధ్య వెనుక నిలబడి భుజాలమీద కప్పేరు. కృతజ్ఞతతో తన భుజంమీద వున్న మేష్టారు చేతివేళ్ళని తలవంచి తన చెంపతో సంధ్య స్పృశించడం నేను చూడకపోలేదు సంధ్య కూర్చున్నాక నా కుర్చీకి దగ్గిరగా కుర్చీ లాక్కుని కూర్చున్నారు మేష్టారు. ఆయన కూడా రకరకాల ప్రశ్నలు వేశారు. మొదట్లో ఆయన మాటల్లో తొణికిస లాడే ఆదరాభిమానాలు అసహజంగా, అతిశయంగా కనపడ్డా, తర్వాత ఆ మార్పంతా సంధ్యా సాహచర్యంవల్ల వొచ్చిందని గ్రహించేను. భోజనా లయిం తర్వాత మళ్ళీ కబుర్లు మొదలెట్టేం. కాస్సేపున్నాక బడలికగా వుందని క్షమా పణ చెప్పుకుని మేష్టారు లోపలి కెళ్ళి పడుకున్నారు. సంధ్యా నేనూ చాలా రాత్రి వరకూ మాట్లాడుకుంటూ కూర్చుని, క్లబ్ నుంచి యింటికి బయలుదేరుతున్నట్టు గిరి దగ్గర్నుంచి ఫోన్ వచ్చేక, నేను గిరి యింటికి బయలుదేరేను.

దార్లో సంధ్యా మాష్టార్లని గురించి ఆలోచించేను. వాళ్ళ పెళ్ళయి రెండు సంవత్సరాలు దాటింది. వాళ్ళొకళ్ళ నొకళ్ళు ఆప్యాయంగా పలకరించుకోవడం లోనూ, ప్రతి విషయంలోనూ ఒకళ్ళనుగురించి ఒకళ్ళు తీసుకునే శ్రద్ధా, సంభా షణలో కూడా ఒకళ్ళ భావాలని ఒకళ్ళు సమర్థించుకుంటూ అభినందించుకుంటూ వుండటం - ఈ దృశ్యాలు ఇంకా కళ్ళకి కట్టినట్టు కనబడుతున్నట్టే వున్నాయి. భార్యా భర్తల్లో ఇంత అన్యోన్యత సాధ్యమా? లేకపోతే జీవితంలో సుఖశాంతులు సాధించేమని అందరూ అనుకోవాలని సంధ్య అలవాటు చేసుకున్న నటనా? అన్న అనుమానం కలిగింది. ఏమైనా మేష్టా రదృష్టవంతు లనుకున్నాను.

* * *

"గిరీ! నిన్నటి క్లబ్బు విశేషాలేమిటి? సంధ్య నాతో చెప్పకుండా నేను రావటంలేదని నీకు టెలిఫోన్ చేసి, నన్ను బలవంతంగా ఆపేసింది. మిమ్మల్ని కూడా రమ్మందిటగా?'' అన్నాను ఉదయం కాఫీ తీసుకుంటూ.

"వద్దామని ప్రయత్నం చేశాం. దానిక్కూడా అదృష్టం వుండాలి కద! క్లబ్బంటే రోత పుడుతుంది. ఒకటే అల్లరి, గోల. తాగుడూ, తిండీ, పేకాటా, వేళాకోళాలు, వెక్కిరింతలూ, చాటుచాటుగా విమర్శలూ, రహస్యమంటూ రికమండేషన్లూ, రకరకాల అభినందనలూ, పరామర్శలూ....హృదయానికి తాళంవేసి, ఇదంతా ఆనందం అనుకుంటూ నోటితో తాళం వెయ్యటం - ఇదీ క్లబ్బులో వాతావరణం! వ్యాపారం గొడవలతో బుర్ర వేడెక్కి మనశ్శాంతికంటూ క్లబ్‌కి వెళ్లి బుర్రబద్దలయ్యే తలనొప్పితో యింటికి రావడం! డామిట్! క్లబ్‌కి వెళ్ళడమంత ఘోరమైన వ్యసనం మరోటి కనబడలేదు. అదృష్టవంతుడివి. ఓ సాయంత్రమైనా ప్రశాంతంగా సంధ్యా సాన్నిధ్యంలో గడిపేవు. సంధ్యతో ఓ గంట కబుర్లు చెప్పడం నిజంగా టానిక్ లాంటిది! ఇవ్వాళ సాయంత్రం వెడతాను ''

"ఏమి టానిక్కోకాని, వెళ్ళినప్పట్నుంచీ నన్ను దులిపేసింది."

''అప్పుడప్పుడు నన్నూ అంతే చేస్తుంది. నిజానికి మన కంతకంటే ఏం కావాలి? ఆ మాత్రం ఉపకారం చేసేవాళ్ళెవరు? ఎంతసేపూ మనల్ని స్తోత్రం చేసేవాళ్ళూ, మనం మాట్లాడితే విరగబడి నవ్వుతూ బ్రహ్మానందపడుతున్నట్టు నటించేవాళ్ళూ, మనకంటే గొప్పవాళ్ళయితే ఆ పని మనం చెయ్యడం - ఇవీ మన బ్రతుకులు. మన జీవితాలు గమ్యంలేని పరుగుపందాలేమో అనిపిస్తుంది. ఏవేవి ఆనందదాయకమైన అనుభవా లనుకున్నామో అవన్నీ మొహం మొత్తి, కొత్త అనుభవాలకోసం వేట! మనకంటే భోగా లనుభవిస్తున్నా రనుకున్నవాళ్ళకంటే భోగా లనుభవించాలని కోరికలు, అవి సాధించడానికి ఆతృత, అసాధ్యమయితే నిరాశ! ఏది ఆనందం కాదని మనం గ్రహించేమో అదే ఆనందమని ఆత్మవంచన చేసుకుంటూ యీ పట్టాలమీద మన జీవితం రైలు నడపడాని కలవాటు పడిపోయేం.''

''నాకు తెలియకడుగుతాను- యీ మెట్ట వేదాంతం పట్టుకు యేడవకపోతే అంత సంధ్యంటే పడిచచ్చేవాడిని ఆమెనే పెళ్ళాడకుండా సాధన నెందుకు పెళ్ళాడేవు?" నిలదీసి అడిగేను సంగతేమిటో తెలుసుకుందామని.

"సంధ్య నన్ను పెళ్ళాడ్డానికి ఒప్పుకోకపోతేనే, సంధ్య సలహామీద సాధనని పెళ్ళాడేను."

"నిజంగా? అరే! సంధ్య నిన్ను ప్రేమించిందనుకున్నాను."

''సంధ్య మనసారా ప్రేమించింది సాహిత్యాన్ని. తన సాహిత్యసేవకి పనికొచ్చే మానవుల మనస్తత్వాలూ, సాంఘిక ఆదారాలూ, సామాజిక పరిణామాలూ పరిశోధించడానికి అవసరమైన ప్రయోగాలు జరుపుకోడానికి పనికొచ్చే పెంపుడు కుందేళ్ళం మనం. మనం ఆమెను మోహించేం. మనల్నందర్నీ ఆమె ప్రేమించింది. మన అందరి శ్రేయస్సునూ అభిలషించే నిజమైన స్నేహితురాలు మేధావంతురాలు మన జీవితావసరాలను మనమే తెలుసుకోలేని అంధులం మనం రెండు కళ్లూ తెరుచుకుని తన జీవితపథాన్ని యెంచుకుంది సంధ్య. జీవితంతో సమాధానపడే చాకచక్యం ఆమెకుంది. అసంతృప్తిని జయించింది. శాంతిని సాధించింది. సంధ్య జీవితంలో ఓ సంపూర్ణత వుంది.''

''నాన్‌సెన్స్! ఏమిట్రా యీ తన్మయత్వం? మనకి నీతులు చెబుతుంది. సరే, తను నిజంగా కోరుకున్న జీవితం యిదే అంటావా? నా ఉద్దేశం యిది నటనేమో అని. లేకపోతే అసలు 'సెక్స్ ఇన్‌స్టిన్క్ట్' తక్కువేమో! నిజంగా బుద్ధుడు మేస్టార్ని మోహించి పెళ్ళాడిం దంటావా?''

''ఒకప్పుడు సంధ్య ఓ యువకుణ్ణి మోహించింది. కాని, వాడు ఆత్మ విశ్వాసంలేని పిరికివాడు. జీవితం విధివశ మనుకునే మనస్తత్వం వాడిది.''

''ఎవడ్రా వాడూ! మనం ఎరుగుదుమా?''

''ఎరుగుదుం. చెబుతాను. చాలా రహస్యంగా వుంచాలి.''

''ఓ యస్, చెప్పు.''

''నిన్నే మోహించింది!''

''నన్నా?!" అన్నాను ఉలిక్కిపడి.

''అవును ఒకనాడు చెప్పింది. నువ్వు ఆనర్స్‌లో చేరేముందర మీ మేన మామ డబ్బుమీద ఆధారపడి చదవడమా, మానడమా అని తటపటాయించి నప్పుడు ఎన్నోసార్లు తనదగ్గిర డబ్బుందనీ, తనకి నా అన్నవాళ్ళు లేరనీ, మేన మామ సహాయం అర్థించొద్దనీ బ్రతిమాలిందటగా! కాని, ఆమె ఆంతర్యం

గ్రహించలేని మూర్ఖుడివి. ఆ తర్వాత మూడేళ్ళూ మీ మేనమామ డబ్బుతో చదువుకుని, ఆఖరి రోజుల్లో మీ మేనమామతో నీ పెళ్ళి విషయంలో దెబ్బలాడి సంధ్య సలహా అడిగేవుట. అప్పటి కప్పుడే నువ్వో చచ్చుపీనుగవని గ్రహించి, వెర్రి వెర్రి వేషా లేయకుండా మేనరికం చేసుకోమని సలహా యిచ్చిందిట. అవునా?"

'అవును' అని సమాధానం చెప్పక్కర్లేదని గిరికి కూడా తెలుసు.

మేమిలా మాట్లాడుతుండగా చేతుల్లో ఓ అరటికాయల అత్తం, రెండు పొట్లకాయలూ తీసుకుని సంధ్య యింట్లో వుండే పనిమనిషి వస్తూండడం కిటికీ లోంచి చూశాను. రెండూ ఓ చేతిలోకి తీసుకుని దిక్కులుచూసి తటపటాయిస్తూ మొలలోంచి ఓ నీలిరంగు కాగితం మడత పైకి తీసి, రహస్యంగా అరచేతిలో నొక్కిపట్టుకుని, హాల్లోకి వచ్చింది. హాల్లోకి వచ్చేక గిరి ఆమెను చూసి దగ్గిర కెళ్ళి "ఓ! సంధ్యా పంపిందా? థేంక్స్ అని చెప్పు," అని 'సాధనా; సాధనా'అంటూ లోపలికెళ్ళేడు. నేను నా గదిలో కెళ్ళిపోయాను.

బట్టలు వేసుకుని బయటికి వెడదామనుకుని మెట్లుదిగేను. నాలుగడుగులు వేసేటప్పటికి అప్రయత్నంగా నా దృష్టి గోడవార పడున్న నీలిరంగు కాగితం ముక్కలమీద పడింది. అవి ఏరి జేబులో పెట్టుకుని ఏదో మరిచిపోయినట్టుగా గదిలోకి వెళ్ళి తలుపు జాలేసి కాగితమ్ముక్కలు జాగర్తగా బల్లమీద పరచి, సర్గ్గా సర్ది చదివేను. కాగితం అంతా ఖాళీ - మధ్య మాత్రం "ఈ రోజు రాత్రి యెనిమిది గంటలకి" అని మాత్రం వుంది. సంతకం లేదు, పైగా, పొడక్షరాలు. గిరి ఉదయం కాఫీ తాగుతున్నప్పుడు, యివ్వాళ సాయంత్రం సంధ్యను చూడ్డానికి వెడతానన్న మాటలు జ్ఞాపక మొచ్చాయి. టెలిఫోన్‌లో చెప్పకుండా పనిమనిషి ద్వారా పంపిన సందేశమంటే - ఊహించలేని రహస్యంకాదు. కాగితంముక్కలు కిటికీ అవతల గిరవాటెట్టి, తలుపు తెరచుకుని బయటకొచ్చేటప్పటికి, వరండాలో సాధన కూర్చుని వుంది. సాధనతో కాసేపు కబుర్లు చెప్పి వెళ్ళిపోయేను. మాటల సందర్భంలో సంధ్య ప్రసక్తి తీసుకొచ్చేను సాధన మాటల్లో సంధ్యమీద గౌరవంకంటే మేష్టారుమీద సానుభూతి అజ్ఞాతంగా కనబడింది.

* * *

మళ్ళీ సంధ్యను కలుసుకుని ఆరు సంవత్సరాలయింది. ఆ రోజు సాయంత్రం వాళ్ళింటి కెళ్ళి విచారిస్తే, అరగంటలో వస్తారు, కూర్చోమన్నారని పనిమనిషి చెప్పింది. పూలతోట ఆరేళ్ళ క్రితంకంటే యిప్పుడు దట్టంగా పెరిగింది. రకరకాల రంగురంగుల పూలచెట్లు వింత వింత ఆకారాలతో కత్తిరించబడి మనోజ్ఞంగా వున్నాయి. మామిడిచెట్టుకింద కుర్చీలో కూర్చున్నాను. రెండేళ్ళ క్రితం యిక్కడి కొచ్చినప్పుడు సంధ్య లేదు. సంధ్యా, మేష్టారూ శలవులకి బంధుమిత్రులను సందర్శించే పర్యటనలో వున్నారుట. దీనికి సాయం గిరికి ఊపిరి తిత్తుల్లో కాన్సర్ వ్యాధి సోకిందనీ, చికిత్సకోసం సాధనా, గిరీ రెండు రోజుల క్రితమే స్విట్జర్లాండ్ వెళ్ళేరనీ తెలిసింది. నాలుగు రోజులు వుందామని వచ్చిన వాణ్ణి మర్నాడే బయలుదేరి వెళ్ళిపోయేను.

మూడేళ్ళక్రితం మా కంపెనీ ఒక ఇటాలియన్ కంపెనీతో భాగస్వామిగా చేరింది. కలకత్తాలో భారీయెత్తున పరిశ్రమ స్థాపించడానికి ఆ కంపెనీ డైరెక్టర్లతో సంప్రదింపులు జరపడానికి నిరుడు నేను 'మిలాన్' వెళ్ళవలసి వచ్చింది. గిరికి యీ విషయం రాశాను. నేను స్విట్జర్లాండు రావడానికి తను యేర్పాట్లు చేస్తున్నాననీ, సాధన నన్ను రోమ్‌లో కల్సుకొని కూడా తీసుకొస్తుందనీ రాశాడు. అన్నట్లుగానే నేను రోమ్‌లో ప్లేన్ దిగగానే సాధన కనబడింది. మా వ్యాపార సంస్థ ప్రతినిధులకి సాధనని పరిచయం చేశాను. సగౌరవంగా సాధనని కూడా మా సమావేశ సందర్భంలో ప్రత్యేకంగా యేర్పాటు చేసిన విందుకు ఆహ్వానించేరు. సాధన స్విట్జర్లాండ్ వచ్చి సంవత్సరమైందేమో - ఈ ప్రాంతాలన్నీ యిది వరకే చూసేసింది. రోమ్‌లో చరిత్రాత్మకమైన ప్రదేశాలన్నీ సందర్శించి సాయంత్రానికి మిలాన్ చేరాము. మా సంప్రదింపులు చాలా అనుకూలంగా ఫలించేయి. ఒప్పందాలపై సంతకాలు పెట్టిన తర్వాత వాళ్ళ బలవంతంమీద రాత్రి మిలాన్‌లో ఉండక తప్పలేదు.

ఉదయం సాధనతో మిలాన్ నుంచి జెనీవాకు కార్లో బయలుదేరేము. ఆ రోడ్డు పదహారువేల అడుగుల యెత్తైన మౌంట్ బ్లాంక్ పర్వతంకింద దొలిచిన సొరంగంగుండా వెడుతుంది ఏడుమైళ్ళ పొడవైన ఆ సొరంగం ప్రపంచంలో కెల్లా పెద్దది. సొరంగాని కిటు ఇటలీదేశం, అటు ఫ్రాన్సు దేశం. సొరంగంలో చీకటి, సుడిగాలి, జలధారలు మొదలయిన ప్రకృతి శక్తులను నిరోధించడానికి అద్భుతమైన అధునాతన యంత్రాలూ, పరికరాలూ సమకూర్చబడ్డాయి. ఇటు

ఇటలీ, అటు ఫ్రాన్స్ - ఉభయదేశాలు కలిసి సాధించిన ఘన విజయం యిది! దీని నిర్మాణంలో రోజుకు అయిదు లక్షలమంది ఆరు సంవత్సరాలు పనిచేశారుట.

మొదట్లో సాధనా, గిరీ జెనీవా దగ్గిర వైపర్ సరస్సుతీరాన్ని చర్చ్ గేట్ కాలనీలో టూరిస్టుకాటేజీ తీసుకుని వున్నారుట. కాని, గిరికి ఆపరేషన్ చేసి ఒక ఊపిరితిత్తి తీసెయ్యవలసి వచ్చిన తరువాత స్విట్జర్లాండ్ ముఖ్యపట్టణమయిన బెర్న్ నగరంలో ప్రపంచ ఆరోగ్యసమితి (డబ్ల్యు హెచ్. ఓ) ఆధ్వర్యాన నిర్వహింపబడుతూన్న కేన్సర్ హాస్పిటల్‌లో గిరిని చేర్చి 'రోన్ వ్యూ' అనే ఇంగ్లీషు హోటల్లో సాధన ఉంటుందిట. ఆ హోటల్ ఎత్తైన కొండమీద వుంది. అక్కడ నుంచి మెలికలు తిరుగుతూ ప్రవహిస్తున్న రోన్‌నది దూరంగా కనబడుతుండటం మూలాన్ని రోన్ వ్యూ అని పేరెట్టేరు. సారవంతమైన రోన్, రైన్ నదుల లోయలు సస్యశ్యామలమై పంటల పైరూ, ఫల వృక్షాలూ, పూలమొక్కలూ, పచ్చికబీళ్లూ, పచ్చని మైదానాలతోనూ, అడుగడుగునా పార్కులతోనూ మనోజ్ఞమైన దృశ్యాలతో చూపరులకు కన్నుల విందుసమకూరుస్తాయి. అక్కడ ప్రజల్లో సోమరితనం మచ్చుకు కూడా కనబడదు. వ్యవసాయం, వ్యాపారం, పరిశ్రమలూ - అన్నీ అత్యంత అభివృద్ధిని సాధించిన దేశం.

గిరి ఆనవాలు పట్టలేనంతగా చిక్కిపోయేడు.ముఖంలో మాత్రం జీవితాన్ని వెక్కిరిస్తున్నట్టు చిరునవ్వు తొణికిసలాడుతూంది. ఆవేశం, ఉద్రేకం కలిగించే వార్తలు అతనికి చెప్ప కూడదనీ అతనితో దీర్ఘసంభాషణలు కానీ, చర్చలుకానీ చెయ్యకూడదని నర్స్ చెప్పింది. గిరి పడకమంచం మీద కూర్చుని వాడిచెయ్యి నా రెండు చేతుల్లోకి తీసుకోగానే కళ్ళల్లో నీళ్ళు తిరిగి, బొటాబొటా కన్నీళ్ళు కార్చేను. గిరి నెమ్మదిగా లేచి కూర్చుని, నా చెవి పట్టుకుని ఊపుతూ "ఒరి చవటా! నన్ను ఓదార్చి ధైర్యం చెబుతావనుకుని నిన్ను రమ్మంటే, నిన్ను నేను ఓదార్చవలసివస్తూందే!" అన్నాడు. నాకు ఏడవాలో, నవ్వాలో అర్థం కాలేదు. గిరి మొహంలో మందహాసం చూసి మరోసారి ఆశ్చర్యపోయాను. గిరి మంచం పక్కనే వున్న రివాల్వింగ్ బుక్ షెల్ఫ్‌మీద వున్న పుస్తకాలే గిరిలో పరివర్తనకి జవాబై వుండాలి. ఓ సెల్ఫ్‌లో రామకృష్ణ పరమహంస, వివేకానంద, అరవింద్ ఘోష్ వాళ్ళ చరిత్రలూ, బోధనలూ, తత్వాలూ, తర్కవితర్కాలూ; మరో షెల్ఫ్‌లో సంధ్య రచనలూ; మరో షెల్ఫ్‌లో సంక్షిప్త మతగ్రంథ సారాంశాలూ మరో షెల్ఫ్‌లో ఫోటో ఆల్బమ్‌లూ, ఉత్తరాలూ.

పావుగంటవగానే మమ్మల్ని బయటికి వెళ్ళిపొమ్మని నర్సు సౌజ్ఞ చేసింది. నేను లేవకపూర్వమే అప్రయత్నంగా గిరి తలగడా కిందనుంచి 'జ్ఞాన యోగ' అన్న పుస్తకాన్ని పైకి తీసేడు. అదే చిరునవ్వుతో నా చెయ్యి చరిచి, నా చేతిని నా కోటుజేబులోకి తోసేడు. చేతికి ఏదో కాగితం తగిలింది. గిరి కళ్ళలో రహస్య మన్నభావం కనబడి సాధనతో బయటకు నడిచేను. రాత్రి హోటల్లో సాధన చూడకుండా దాన్ని తీసి చదివాను. ఇలావుంది: "నాకో ఉప కారం చెయ్యాలి. అందుకే నిన్ను రమ్మన్నాను. బలవంతంగానైనాసరే సాధనని ఇండియాకి తీసుకుపో....ఆమె నన్ను మరచిపోవాలి. ఆమె స్వేచ్ఛకి అడ్డు లేకుండా చూడు. నేను జీవించబోయే ఈ కొద్దిరోజులైనా నన్ను సంతృప్తిగా జీవించనియ్యి. వారించకు. శాశ్వతంగా—

నీ గిరి."

దూరంగా డాన్సు మ్యూజిక్ వినబడుతూంది అప్రయత్నంగా నా కళ్ళు సాధన పాదాలమీదికి పోయేయి. డాన్సు ట్యూన్‌కి తగ్గట్టు పాదాలతో తాళం వేస్తుంది. నీగ్రో వెయిట్రెస్‌తో డిన్నర్ గదిలోనే సర్వ్ చెయ్యమని చెప్పి,సాధన గదిలో కూర్చుని 'షాంపెయిన్' తీసుకుంటున్నాం. నేను కాని, సాధనకాని గిరి ఆరోగ్యం గురించి ఎక్కువగా మాట్లాడలేదు. అట్టేకాలం బతుకుతాడని ఎవళ్ళం అనుకోలేదు. మేము డ్రింక్సు తీసుకుంటూండగా వెయిట్రెస్ రెండుసార్లు పువ్వుల గుత్తులూ కార్డులూ పట్టుకొచ్చింది. అవి డాన్సు చెయ్యటానికి అహ్వానా లనుకుం టాను. బయటకెళ్ళి వాళ్ళని పంపించేసింది. ఒక్క_స్త్రీ దేశంకాని దేశంవచ్చి నిరాశా ప్రవాహాని కెదురీదుతూ జీవితాన్ని సాధ్యమైనంత ఉత్సాహంగా నడపగల సాధన చిత్తస్థయిర్యాన్ని అభినందించకుండా వుండలేకపోయాను. మాటల సందర్భంలో సంధ్య దగ్గర్నుంచి తరచు గిరికీ, తనకీ ఉత్తరా లొస్తున్నాయని చెప్పింది. గిరిలో అంతరంగికంగా ఆశా నిరాశల కతీతమైన ప్రవృత్తి కలగ డానికి కారణం సంధ్య రాసిన వుత్తరాల ప్రభావమే అంది.

"గిరి సంధ్యను మనసారా ప్రేమించాడు. కాని, సంధ్య వాడి ప్రేమను తృణీకరించింది" అన్నాను - సంధ్యని పెళ్ళాడితే గిరి జీవితం ఎలా వుండునో అని ఆలోచిస్తూ.

"సంధ్య, గిరి పెళ్ళిని తృణీకరించింది కాని, ప్రేమను కాదు" అంది సాధన ఆలోచితంగానో, అనాలోచతంగానో.

"అంటే, వాళ్ళిద్దరి మధ్యా రహస్య ప్రణయం...."

"ఛీ! ఛీ! అలాంటి దేమీలేదు. ఒకప్పుడలాగే అనుమానపడ్డాను. గిరి సంధ్యారాధనను చూసి అసూయపడ్డాను. వాళ్ళు తరచు సాయంత్రం ఏకాంతంగా కలుసుకోడం గురించీ, వాళ్ళ ప్రవర్తననీ శంకించేను. కాని, మేష్టారు తెలివైన వాడు అయనకి సంధ్య సౌశీల్యంలో అచంచలమైన విశ్వాసం. నాతో వాదించారు. ఓసారి రుజువు చేస్తానన్నారు. ఐదారేళ్ళ క్రితం ఓ రోజున వాళ్ళిద్దరూ సాయంత్రం కలుసుకుంటారని తెలుసుకునీ, వాళ్ళ మాటలన్నీ టేప్‌రికార్డు చెయ్యమనీ మేష్టారితో చెప్పి రహస్యమైన ఏర్పాట్లు చేశాను. రాత్రి ఎనిమిదింటికి రమ్మనమని నాకు రహస్యంగా కబురంపేరు. అనుకున్నట్టుగానే ఆరింటి కక్కడికొచ్చి, ఎనిమిదింటికి గిరి క్లబ్బు కెళ్ళిపోయాడు. ఏమీ తెలియనట్టుగా ఎనిమిదింటికి వెళ్ళి సంధ్య ఇంట్లో కెళ్ళాక రహస్యంగా టేప్‌రికార్డరు తీసి దాచేసి, సంధ్యతో కబుర్లు చెప్పి వెళ్ళిపోయి, రాత్రి వాళ్ళ మాటలన్నీ విన్నాను. మేష్టారికి క్షమాపణ చెప్పుకున్నాను'' అంది సాధన, ఎన్నాళ్ళబట్టో నన్ను పీక్కుతింటున్న ఆ నీలం కాగితంలోని సందేశం తాలూకు సందేహం పటాపంచలు చేస్తూ. మర్నాడు ఉదయం నాతో తిరిగి వచ్చేయమని సాదనకి బోధించేను. గిరి బ్రతకడం దుర్లభమనీ, తనిలా జీవితం వ్యర్థం చేసుకోకుండా తమ కంపెనీ డైరెక్టర్‌గా బాధ్యత నిర్వహించమనీ, గిరిని ఒప్పిస్తాననీ ఎన్నో చెప్పాను. ఒప్పుకోలేదు. ఇది గిరి తుది కోరిక. అంచేత మన్నించమని గిరి రహస్యంగా అందించిన ఉత్తరం చూపెట్టాను. చాలాసేపు అలోచించి, తన నిర్ణయం మర్నాడు చెబుతాననీ, ఈ విషయం గిరికి చెప్పొద్దనీ బతిమాలింది. మర్నాడు గిరితో, ప్రయత్నిస్తున్నానన్నట్టు సౌజ్ఞ చేశాను. మర్నాడు ఉదయం నా గదిలోకొచ్చి ప్రయాణానికి తను సిద్ధంగా వున్నట్టూ, ఐతే తన నిర్ణయం మనస్సుకు విరుద్ధంగా చేసినట్టూ, యీ నిర్ణయంతో మనస్సు సమాధానపడటానికి వ్యవధి కావాలనీ, అందుచేత అక్కణ్ణుంచి ఫ్రాన్సు వెళ్ళి, మార్సెల్స్‌లో ఓడెక్కి ఇండియా వెడదామని చెప్పింది.

మా నిర్ణయం గిరికి చెప్పాను, సంతోషించేడు. అనుకున్నట్టుగానే నాలుగురోజుల్లో మార్సెల్స్‌లో 'స్ట్రాత్‌మోర్' అనే బ్రిటిష్ ఓడ ఎక్కాము. రిజర్వేషన్సుకూడా సాధనే సాధించింది. ఫలానారోజున బొంబాయి చేరుతున్నామని మిత్రులకి పుత్తరం రాశాను. కలకత్తాలో మా ఆవిడకి విషయాలన్నీ

రాశాను. మరో డైరెక్టర్‌కి మా కంపెనీ సంప్రదింపులు గురించీ, ఏ పరిస్థితుల్లో నేను పదిహేనురోజులు ఆలస్యంగా వస్తున్నదీ రాశాను. మార్సెల్స్ ప్రయాణానికి కావల్సిన పోర్ట్‌వైను, ఏపిల్స్, ఎండుద్రాక్ష, అక్రూట్ వగైరాలు కొనుక్కొని ఓడ ఎక్కేం సాధనకిది రెండోసారి ఓడ ఎక్కడం. కాని, నాకిది మొదటిసారే.

రెండురోజులు ప్రయాణం చేసేప్పటికి విపరీతమైన అలసటా, కడుపులో దేవినట్టు వికారం, నీరసం, జ్వరం వచ్చేయ్ షిప్ మెడికల్ ఆఫీసరొచ్చి, అది "సీ సిక్‌నెస్" అనీ, గాభరా పడొద్దనీ ధైర్యం చెప్పాడు. నేనూ సాధనా వేరువేరు కేబిన్సు తీసుకున్నాము. ఈ రెండురోజులూ నేను కేబిను విడిచిపెట్టలేదు. సాధన నాకు షిప్ ఎక్కిన మర్నాడు 'హార్లో' అనే ముప్పయ్యేళ్ళ యువకుణ్ణి - బ్రిటిష్ నేవల్ ఆఫీసరుని పరిచయం చేసింది. వాళ్ళిద్దరూ ఆ రెండ్రోజులూ శ్రద్ధగా పరిచర్య చేశారు. తర్వాత తేరుకున్నాను. రోజూ సాయంత్రం పోర్ట్‌వైన్ తీసుకునేవాళ్ళం. రాత్రిళ్ళు ఒకళ్ళిద్దర్ని పిలిచి పోకర్ ఆడుకునేవాళ్ళం. మా ఓడ కూడా ఒడుదుడుకులు లేకుండా సాఫీగా నిర్ణీతకాలంలోనే ప్రయాణం సాగిస్తూంది. మర్నాడు 'పోర్ట్ సెడ్' (ఈజిప్టు) చేరుతుందనగానే ఓడలోవున్న వెయ్యిమంది ప్రయాణీకులూ అమితోత్సాహంగా ఉన్నారు. ఎంచేతంటే, ఓడ ప్రయాణీకులకి పోర్ట్‌సెడ్ చాలా ముఖ్యమైన రేవుపట్టణం. అక్కణ్ణుంచి అలెగ్జాండ్రియా సుమారు నూరు కిలోమీటర్లుంటుంది. రెండు గంటలు ప్రయాణం. అక్కడ ప్రయాణీకులకు వసతులూ, వినోదాలూ విలాసాలూ కలిగించే పెద్ద పెద్ద హోటళ్ళూ, హాలిడే సెంటరులూ వున్నాయి. అక్కణ్ణించి పిరమిడ్స్ చూడ్డానికి చాలామంది వెడుతూ ఉంటారు.

ఓడ సాయంత్రంకాని బయలుదేరదని తెలుసుండి నేనూ, సాధనాహార్లో దిగాం. అలెగ్జాండ్రియా వెళ్ళేం. రోజల్లా సరదాగా గడిపేం. తిరిగి ఓడ యెక్కేం మళ్ళీ ఓడ బయలుదేరిన తరువాత రాత్రి టేబుల్‌మీద వైనూ, తినుబండారాలూ సర్ది, సాధనని రమ్మనడానికి వెళ్ళాను. కేబిన్‌లో సాధన లేదు. షిప్ కేప్టెన్‌ని అడిగితే సాధనా, హార్లో పోర్టు సెడ్‌లోనే దిగిపోయారని చెప్పేడు. కేప్టెన్ అనుమతి తీసుకుని రిజిస్టర్ చూస్తే పాస్‌పోర్టు మీదున్న వివరాలను బట్టి, అతను నేవల్ ఆఫీసర్ కాదనీ, మార్సెల్స్‌లో ఓ షిప్పింగ్ కంపెనీలో ఇంజనీరనీ, అనారోగ్య కారణంగా మూడు నెలలు స్విడ్జర్లాండులో వుండి వచ్చేడనీ తెలిసింది.

అంటే-సాధన యితన్ని మూడు నెలల క్రితం నుండీ ఎరుగునన్నమాట! తెలివిగా తనకి తొలిపరిచయం ఓడమీదే నన్నట్టుగా చెప్పింది.

ఇలా ఆలోచించుకుంటూంటే సంధ్యా, మేష్టారూ, వాళ్ళ బాబూ వచ్చేరు. నేను స్విట్జర్లాండు నుంచి పట్టుకొచ్చిన బొమ్మ సంధ్య కొడుక్కిచ్చేను. వాడి పేరడిగినప్పుడు 'గిరి' అంటుండగా, సంధ్య కళ్ళల్లో నీళ్ళు దాగలేదు. అనునయంగా మేష్టారు సంధ్య భుజం తట్టాడు. రాత్రి చాలాసేపు కబుర్లు చెప్పుకున్నాం. గిరి చచ్చిపోయేముందు ఉత్తరం ఏమయినా రాశాడా అని సంధ్య నడిగేను లోపలికెళ్ళి ఓ ఉత్తరం పట్టుకొచ్చి నా చేతిలో పెట్టింది.

'సంధ్యా!

నువ్వు రాసే ఉత్తరాలూ, పంపిన పుస్తకాలూ చదువుకుంటూ అంతిమ ఘడియకోసం యెదురుచూస్తూ రోజులు ప్రశాంతంగా గడుపుతున్నాను. ఆరోగ్యంగా వున్నన్నాళ్ళూ పొందలేని సుఖశాంతుల్ని ఆఖరి రోజుల్లో ఈ అనారోగ్యం కటాక్షించింది. భగవంతుడు దయామయుడు కాబట్టే నిన్ను నా భార్యగా కాకుండా, గురువుగా చేశాడు.

సాధన అమాయకురాలు, ఆమె జీవిత దృక్పథానికి నేనే బాధ్యుణ్ణి. భోగ విలాసాల స్థాయిల శిఖరాగ్రానికి తీసుకు వెళ్ళేను. ఆమె మెట్లు దిగేలోగా నా దారి నేను చూసుకుంటున్నాను. ఎండమావుల్ని వెంటాడుతూ, సాధన ఒంటరిగా, ఎన్నాళ్ళీ భయంకర జీవితశిక్ష ననుభవించాలో? ఇక్కడవుంటే నవ్వుల పాలవుతుందేమోనని, నీకు సాధ్యమైనంత దగ్గిరలో వుండాలని, సాధనని ఇండియాకు పంపించేశాను. ఎప్పటికైనా ఆమెలో పరివర్తన రాకమానదు. అప్పుడు వెతుక్కుంటూ నీ దగ్గరకొస్తుంది. నువ్వు తప్పండా అదరించి దారి చూపుతావు.

ఇక నేను చెప్పవలసినదీ, వినవలసినదీ యేమీలేదు. వాటికి వ్యవధీ లేదు. పరిమితమైన నా జీవిత శేషంలో మనస్సు వెనక్కి వెళ్ళకుండా, ఈ రోజుతో సంభాషణలూ, పరామర్శలూ, ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలూ కూడా నిషేధించేను. అంచేత యిదే నా తుది నమస్కారం.

శాశ్వతంగా—

నీ గిరి.'

"సాధన సంగతి గిరికి తెలిసిందా?" అడిగేను.

"నేను తెలియనివ్వలేదు. నేను నీకు రాసినట్టుగానే కంపెనీ గొడవలు కానీ, సాధన గురించి కానీ గిరికి రాసి - అఖరు రోజుల్లో అతని ఆత్మని క్షోభ పెట్టొద్దని వాళ్ళ కంపెనీ డైరక్టర్లకి కూడా రాశాను. గిరి నీకిచ్చిన ఉత్తరం. సాధనకి చూపెట్టినట్టు తెలియదుకదా? అందేత నీతో ఇక్కడకి వచ్చేసిందను కునే, ఇక్కడే వుండి వుంటుందని అనుకుని వుంటాడు'' అంది సంధ్య.

ప్లేన్లో కలకత్తా తిరిగి వచ్చేస్తుంటే సంధ్య మాటలు జ్ఞాపకమొచ్చి వులిక్కిపడ్డాను. గిరి నాకు రహస్యంగా ఇచ్చిన చీటీ నేను సాధనకి చూపెట్టినట్టు నాకూ సాధనకీ తప్ప యితరులకు తెలీదు; నేను గిరికి చెప్పలేదు. మాటల్లో సంధ్యకీ చెప్పలేదు. అయితే, ఈ విషయం సాధనద్వారా సంధ్యకి తెలుసుండాలి. సాధన సంధ్యకి తనెక్కడున్నదీ, ఏం చేస్తున్నదీ, ఎలా ఉన్నదీ రాస్తూందన్న మాట. అయితే, ఫర్వాలేదు అని సంతృప్తిగా ఊపిరి పీల్చాను.